

IMAGINEA DE ȚARĂ ÎN CONTEXTUL PROCESULUI DE INTEGRARE EUROPEANĂ

Ana GONȚA

Catedra Comunicare

Le processus d'intégration européenne représente aujourd'hui un projet qui intéresse de plus en plus la grande majorité des pays du continent, bien que l'idée de l'unification du vieux continent ne soit pas une invention du XX-ième ou du XXI-ième siècles. Au début du 3-ième millénaire, l'intégration européenne est directement liée à l'image du pays sur l'arène internationale. Dans l'article proposé on essaye de présenter le rapport existant entre ces deux notions et de voir quelle est la place de l'image du pays dans le contexte de son intégration européenne. L'Europe représente un ensemble des pays assez différents et loin de présenter une homogénéité reconnue. Cependant, à l'intérieur de l'Union Européenne on lutte constamment pour la définition d'une identité commune. L'ambiguïté dans le traitement de certains concepts liés à ce sujet suscite l'intérêt scientifique et invite à continuer les recherches d'une manière plus suivie. On constate que l'intégration européenne ne peut pas être analysée et étudiée séparément de l'image du pays.

Integrarea europeană reprezintă, în opinia noastră, cel mai ambițios proces și proiect economico-politic al secolelor XX-XXI. Niciodată țările de pe vechiul continent nu au luptat cu atâta înverșunare pentru a deveni parte a unui grup select numit Uniunea Europeană. Cu toate acestea, ideea creării unei Europe unite nu reprezintă invenția secolului XX. „Dacă ne întoarcem la Evul Mediu, subliniază Iordan Gheorghe Bărbulescu, întâlnim ideea unei creștinătăți medievale nostalgice după Imperiul Roman, dar organizată conform unor proiecte precum cele ale francezului Pierre Dubois (1306) sau ale lui Raimundo Lulio (1232-1314). Comunitatea culturală a Europei medievale se caracteriza prin limbă și religie comune” [1]. Ulterior, ideile de integrare și unificare europeană aparțin pe rând: abatelui Saint-Pierre, care propunea crearea unei federații, și lui Emanuel Kant, care dorea crearea unei „organizații europene”. Secolul XIX vine cu alte propuneri la aceeași temă. Astfel, Charles Lemonnier „înființa ziarul „Les Etats Unis d'Europe” (1867), Auguste Comte (1798-1857) credea într-o Europă federală, iar Victor Hugo (1802-1885) profetiza: „Va veni o zi când națiunile europene, fără să-și piardă specificitatea și glorioasa lor individualitate, se vor uni într-o unitate superioară constituind fraternitatea europeană” [2].

Secolul XX, cu transformările sale majore, cu emergența celor două războaie mondiale care au schimbat definitiv fața lumii pe toate planurile, aduce și alte inițiative în ceea ce privește integrarea europeană, inițiative nu pe deplin și nu întotdeauna noi. În acest context amintim proiectul unei „Europe confederale” al lui Richard Coudenhove-Kalergi (1894-1972), care propunea și crearea unor instituții europene, idee din care s-au inspirat ulterior făuritorii Uniunii Europene de astăzi, precum și cea mai importantă din punct de vedere politic, inițiativa ministrului de externe al Franței Aristides Briand, expusă în anul 1929 în fața Societății Națiunilor, care prevedea crearea „unei federații numite „Uniunea Europeană”” [3]. Deși rămasă în aer din cauza crizei economice din anii '30, a creșterii valorilor de naționalism în Europa, mai ales în Germania, precum și din cauza izbucnirii celui de-al doilea război mondial cu tot ce implică acesta, ideea lui Briand nu este dată uitării definitiv. Imediat după încheierea războiului s-a revenit la ea, precum și la celelalte idei de unificare europeană expuse până la acel moment, tocmai pentru a le transforma într-un zid împotriva oricărei agresiuni la adresa continentului european. Așa se creează Consiliul Europei, la 5 mai 1949, Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului (CECO), precum și se pun bazele solide ale viitoarei UE prin declarația Schuman, la 9 mai 1950, prin care avea loc în primul rând reconcilierea franco-germană. Urmează cronologic crearea Comunității Economice Europene (CEE) și a Comunității Europene a Energiei Atomice (EUROATOM), iar denumirea cel mai frecvent utilizată pentru a desemna organizația care a început să se extindă într-un mod surprinzător era cea de *Comunitățile Europene*. Prin Tratatul de la Maastricht, Olanda (1992), este instituită denumirea de Uniune Europeană, așa cum o cunoaștem și astăzi.

Deși procesul de integrare europeană, astăzi, dar și de-a lungul istoriei sale, este unul foarte complex, deloc ușor, și de durată, din ce în ce mai multe state care se află mai mult sau mai puțin pe continentul european aspiră la titlul de „membru al UE”, chiar dacă apartenența teritorială nu este singurul aspect care permite această aspirație. Calitatea de membru al Uniunii Europene presupune, deși parțial, și cedarea unei părți din

suveranitatea statului, renunțarea la așa-numita „independență totală” a acestuia. Cu toate acestea, țărilor europene nu le este frică de faptul că o eventuală aderare la familia europeană le-ar putea „fura” din identitatea națională care se construiește, totuși, de-a lungul întregii istorii a unui stat.

Problema imaginii de țară în contextul procesului de integrare europeană devine, astfel, una extrem de importantă. Integrarea europeană este un proces de durată, care poate avea în calitate de punct culminant două deznodăminte: aderarea la UE sau poziția de vecin, partener, sau candidat perpetuu. Axarea într-o manieră exagerată pe ideea fixă de aderare poate influența, în opinia noastră, într-un mod negativ atât imaginea de țară, și ritmurile de dezvoltare a acesteia, cât și distrage atenția de la adevăratele probleme și necesități ale statului și ale poporului lui.

Crearea Uniunii Europene este văzută în moduri diferite, la fel ca și extinderea și viitorul acesteia. Francezii și Germanii, considerați părinții Uniunii Europene moderne, pledează pentru ideea unei Europe puternice, politice, dar extinse doar până la un anumit punct. Alte state tradiționale europene se arată sceptice în privința extinderii, pe când cele primite de curând în marea familie sunt de cele mai multe ori favorabile acestui proces. Cercetătorii americani vorbesc, de cele mai multe ori, despre UE în termeni de genul: „Formarea Uniunii Europene poate fi privită în parte ca un efort conștient de a se opune amenințării piețelor europene dominate de către capitalul multinațional bazat în SUA” [4]. UE ar putea deveni, un supra-stat, cu niveluri naționale și locale subordonate, și să devină, astfel, un bastion împotriva puterii politice a SUA și a ambițiilor neoimperiale ale acestora; cu toate acestea, UE rămâne clar subordonată SUA, care, la rândul lor, rămân vizibil dominante în arena economică și geopolitică” [5]. Toate acestea pentru că „la nivel global, SUA rămâne puterea capitalistă dominantă, singura supraputere rămasă în lume” [6]. În opinia aceluiași cercetător, „crearea Europei devine un proiect de integrare bazat nu doar pe multiple sensuri ale identificării teritoriale, dar și pe celebrarea multiplelor și mixtelor identități de sine” [7]. „Europa, continuă autorul, va exista în calitate de comunitate politică incontestabilă numai atunci când identitatea europeană va pătrunde în viața oamenilor, în existența lor zilnică” [8].

Observăm, în urma celor expuse mai sus, că noțiunea de identitate, pe care am calificat-o în cadrul studiului de față drept un element al imaginii de țară, este una de bază și în discursul privind crearea și existența în sine a Uniunii Europene. Problema identității în cadrul UE este una fundamentală, organizația fiind compusă din 27 de state cu identități proprii, de multe ori foarte diferite. Crearea unei identități europene reprezintă astăzi un deziderat comun al membrilor Uniunii, deși este foarte dificil să stabilești ce înseamnă și ce ar putea cuprinde exact această identitate. Conform uneia dintre multiplele definiții date identității, aceasta „este stabilită cognitiv în baza contrastului cu ceilalți” [9]. Or, națiunile care fac parte din UE sunt diferite, au identități care le contrastează pe celelalte, iar catalogarea tuturor drept „europeni” se prezintă în acest context inexactă și nemulțumitoare, mai ales pentru cei care au o puternică identificare de sine în raport cu ceilalți.

Pentru ca să putem stabili dacă există sau nu o identitate europeană, și în ce constă aceasta, trebuie să definim foarte clar ce este Europa, care sunt frontierele, atât geografice, cât și ideologice, culturale, politice sau de oricare altă natură. Fără îndoială, „Europa este, în primul rând, un concept geografic pentru continentul care se întinde de la Atlantic la Ural” [10]. Într-o accepțiune mai largă, „Europa a fost redefinită în rezultatul efectelor combinate ale unui set complex de procese” [11], unul dintre cele mai importante fiind, evident, integrarea europeană. Pe de altă parte, este la fel de adevărat și faptul că „în ultimii ani, conceptul „Europa” este folosit adesea în calitate de sinonim pentru UE” [12]. Și totuși, în opinia noastră, Europa și Uniunea Europeană nu sunt sinonime, cel puțin nu sinonime absolute. Dacă e să urmărim logica primei teze, Europa înseamnă și Belarus, Ucraina, o parte din Federația Rusă, Republica Moldova și alte state care se află, sub aspect geografic, pe continentul european. Pe de altă parte, Uniunea Europeană este un concept mai mult sau mai puțin axiologic, care presupune unitatea și unificarea ideilor, a mentalităților și aspirațiilor membrilor săi, membri care, deși diferiți, se regăsesc în anumite credințe comune. De asemenea, prezența factorului geografic în acest context nu poate fi neglijată, doar că Uniunea Europeană înseamnă mai mult decât atât. Revenind la identitate, aceasta „poate fi formată pe baza conștientizării apartinerii la aceeași regiune geografică” [13], lucru care s-a întâmplat în Europa istorică, de la Imperiul Roman până la Revoluția Franceză și la cele două conflagrații mondiale ale secolului XX. Europa a însemnat, de-a lungul timpului, civilizație, cultură, originalitate, geniu, artă, iar după apariția „lumii noi”, descoperite tot de europeni, noțiunea de Europa s-a folosit pentru a o contrapune Americii. Europa, în accepțiunea sa primară și generalizată, a însemnat, totuși, statele sale cele mai puternice, influente, bogate, așa cum au fost și continuă să fie Franța, Marea Britanie, Spania, Germania sau Italia.

Așadar, în contextul celor menționate, considerăm că însăși noțiunea „identitate europeană” nu este una exactă și precisă. Probabil că, în sens foarte larg, și, mai ales, sub aspectul teritorial al noțiunii de Europa, astăzi, la începutul mileniului III, există o identitate europeană, așa cum a existat și acum 2-3 secole, ca antonim pentru SUA. În cazul extinderii UE și al integrării europene, teza care trebuie testată și/sau demonstrată trebuie, în opinia noastră, modificată. Ne interesează, astfel, dacă există sau nu o identitate în cadrul Uniunii Europene, care poate fi sau nu poate fi numită „europeană”. Cercetătoarea de origine slovenă Ljiljana Šarić, într-un studiu despre identitatea popoarelor din Balcani, folosește noțiunea de *identitate europeană* referindu-se mai mult la UE și menționează că „identitatea europeană este construită pe un principiu negativ. Ea a fost bazată pe noțiunea preconcepțată a unei Europe de Vest civilizate și Balcanii ca sălbatici” [14]. Considerăm, cu titlu de teză, că ar fi mai corect și mai aproape de realitate să nu folosim conceptul „identitate europeană” pentru desemnarea identității din interiorul UE, dacă aceasta există, tocmai pentru ca alte popoare, europene din punct de vedere geografic, dar și istoric, să nu se simtă jignite, marginalizate sau aruncate undeva la periferia civilizației. Referindu-ne la identitatea din cadrul UE, este dificil să spunem că ea se conturează perfect, că poate fi percepută fără echivoc și că ea există. Uniunea Europeană nu reprezintă o națiune, ci o multitudine de națiuni distincte care au identitate și imagine proprii. Fiecare națiune „este o complexitate de imagini ale persoanelor care o constituie, și așa cum există o multitudine de persoane diferite, imaginile sunt la fel de multe și de diferite” [15]. Uniunea Europeană de astăzi este o organizație a diversității de identități, mai mult decât posesoarea unei identități unice, proprii și indiscutabile. Deși trăim cu toții în epoca globalizării, concept și proces care „creează o lume unde nu există „alții”” [16], fiecare dintre națiunile statelor membre ale Uniunii Europene posedă anumite caracteristici identitare pe care nu este dispusă să le ignore sau să le pună pe planul doi în favoarea unei identități supranaționale. Nu întâmplător francezii și olandezii au votat împotriva Constituției comunitare. Dezbaterea privind identitatea comună a europenilor din UE este una actuală și, se pare, pe termen lung. Consensul la care se va ajunge, eventual, în această problemă va reprezenta, potrivit analiștilor, consensul asupra viitorului Uniunii. Ingrid Hudabiunigg consideră că „încă mai este nevoie ca Uniunea Europeană să arate că în viitorul apropiat poate fi construită o identitate comună pentru toți europenii, o identitate care să apeleze la toți cetățenii și care să învingă tradițiile naționale antagoniste fără a reconstrui imagini ale dușmanului în estul continentului” [17]. Adică, există necesitatea de a defini și de a profila identitatea cetățenilor UE, pe care noi o numim în această cercetare „comunitară”.

Interesul național european este un alt concept, a cărui retorică nu este una precisă, concretă și clară. În mod logic, acest interes ar trebui să constituie, ca și în cazul identității, totalitatea intereselor naționale ale statelor membre ale UE. În realitate, însă, interesul național din cadrul UE, pe care îl vom numi în continuare *comunitar*, aduce în prim-plan interesul/interesele statelor-lider, minimalizând importanța și ponderea celorlalte. Promovarea cu succes a dimensiunii europene rezultă, astfel, a fi o sarcină nu tocmai ușoară pentru cei 27 de membri cu drepturi depline ai Uniunii Europene. Cu toate acestea, noțiunea de „dimensiune europeană” este inclusă în toate discursurile oficialităților, în orice program electoral, fie el francez, german sau estonian, precum și a devenit, considerăm, un fel de clișeu al secolului XXI pentru națiunile europene care se respectă, indiferent că sunt sau nu membre ale UE.

În contextul celor menționate, vom încerca în continuare să constatăm care este rolul imaginii de țară în procesul de integrare europeană, deoarece, conform lui Robert Jervis, „comportamentul statului este influențat nu doar de poziția sa relativă cu alte state, ci și de imaginea despre alte state și intențiile acestora pe care le dezvoltă” [18], aceasta în condițiile în care ponderea națiunii ca atare este diminuată în acest proces. Prin integrare europeană ne referim nu doar la statele membre ale UE care, deși au aderat, continuă să se integreze în noua structură, dar și la procesul mai larg care are loc astăzi pe întreg continentul european. Deși integrarea europeană presupune alinierea la niște standarde, idei, mentalități comune, această expresie ne duce inevitabil cu gândul la câteva țări bogate, cu un nivel de viață respectabil, cu legi care se respectă, cu politicieni care știu ce vorbesc, cu funcționari responsabili, cu presă liberă și cu învățământ de calitate. Este imaginea ideală a unei țări cu care vrea să se identifice Europa, acea Europă care nu este Uniunea Europeană. Putem afirma cu certitudine că întreg continentul numit „bătrân” se află astăzi într-un proces de integrare europeană. 47 de state membre ale Consiliului Europei și 27 ale Uniunii Europene, cele din UE fiind parte și a CoE, reprezintă continentul european în totalitate. Statutul de membru al Consiliului Europei presupune existența minimă a unor principii democratice într-un stat, fapt care a condiționat aderarea mai mult sau mai puțin facilă a tuturor țărilor europene, cu excepția Republicii Belarus, la această organizație. De fapt, aderarea la CoE reprezintă

un prim pas, un prim test pentru orice țară care dorește să adere ulterior la Uniunea Europeană, dar statutul de membru al Consiliului nu garantează nimănui și nici nu presupune ulterioara aderare la UE. Cu toate acestea, majoritatea țărilor europene, membre ale Consiliului Europei, nu neapărat pe deplin situate pe continentul european (Georgia, Turcia, Armenia, Azerbaidjan), dar care nu sunt membre ale UE, se doresc parte a acesteia din urmă, iar retorica politicii lor naționale și externe presupune aceeași activitate majoră: integrarea europeană. Tocmai aici intervine factorul imaginii de țară. În momentul în care un stat își declară intenția de a adera la o structură de calibrul Uniunii Europene, ea este percepută, apreciată, studiată, analizată după imaginea pe care o are în ochii și mintea celorlalte națiuni, state care trebuie să accepte sau să respingă candidatura celei dintâi (notăm, în acest context că, în conformitate cu procedurile practicate de Uniune, o țară care dorește să adere la UE își depune candidatura la Consiliu, care solicită Comisiei să evalueze capacitatea candidatului de a îndeplini condițiile impuse unui stat membru. Comisia emite un aviz pozitiv și Consiliul acceptă în unanimitate un mandat de negociere, negocierile se deschid oficial între candidat și toate statele membre). Așa cum „germanii au o reputație susținută pentru calitatea înaltă a ingineriei, iar Parisul este centrul modei” [19], fiecare stat are o imagine mai mult sau mai puțin pozitivă, mai mult sau mai puțin corect percepută în exterior. Dacă francezii sau germanii nu au nevoie să demonstreze în permanență ceea ce sunt, dat fiind faptul că generația actuală trăiește gloria strămoșilor care au construit o imagine puternică și greu de zdruncinat, mai ales că integrarea europeană în sine se bazează pe aceste imagini, ale Franței și Germaniei, în cazul altor state europene, defavorizate într-un fel de istorie, de maniera de guvernare a conducătorilor sau de amplasarea geopolitică, imaginea de țară reprezintă o problemă serioasă cu care se confruntă în contextul procesului de integrare europeană. De asemenea, contează și imaginea de sine despre care am menționat în studiul de față. Dacă aceasta din urmă este puternică, și mai ales bine promovată și susținută, ea se transformă în timp în imaginea de țară propriu-zisă. Un exemplu de autoimagine cu adevărat puternică este cea a SUA, pe care o menționăm în raport cu identitatea europeană amintită mai sus. Cel de-al 40-lea președinte al SUA, Ronald Reagan (1981-1989), a reprezentat un exemplu de credință și încredere în imaginea pozitivă a țării sale. Într-un studiu al cercetătoarei americane Shannon Lindsey Blanton, aceasta îl citează pe președinte spunând că „avea o puternică autoimagine națională și credea că nici o țară nu este superioară SUA, pentru că „America este minunată – deoarece atâtea grupuri diferite lucrează împreună, merg împreună spre un scop comun. Diversitatea culturală a acestei țări ne face mai puternici și mai liberi.” „Democrația, continuă autoarea, este o valoare pe larg împărtășită, care reunește numeroase libertăți în care credea profund Reagan. Tot el credea că SUA regroupează „democrația, determinarea de sine, dezvoltarea economică și securitatea colectivă” – valori care ar trebui împărtășite în toată lumea” [20]. De asemenea, „America este asociată cu clișee ca „democrație”, „oportunitate” și „libertate” [21]. Observăm că principiile despre care vorbesc autorii menționați stau și la baza Uniunii Europene: diversitate culturală, democrație, libertate, dezvoltare economică și mai puțin, poate, securitatea colectivă. În acest sens, imaginea de sine a UE ar putea fi considerată una foarte puternică, dacă nu ar exista multitudinea de divergențe și desincronizări în interiorul organizației. „Franța a revenit de astăzi în Europa” – spunea Nicolas Sarkozy îndată după alegerea sa în postul de președinte al Republicii Franceze, la 6 mai 2007. Noul șef al statului francez a făcut această declarație considerând că țara sa, unul dintre fondatorii UE, a neglijat în ultimii ani organizația, nu s-a aflat suficient de mult la cârma Europei unite. Pentru el, acest lucru este unul de esență, crezând că fără Franța Uniunea nu poate și nu trebuie să funcționeze eficient. Imaginea de țară a Franței, dar și a Germaniei, a Marii Britanii și/sau a Spaniei și a Italiei, fiind clară și mai mult pozitivă decât negativă, dă tonul atât în interiorul Uniunii Europene, cât și în discuțiile, dezbaterile privind procesul de extindere a acesteia. Imaginea țărilor-lider ale UE reprezintă, deocamdată, imaginea comunitară percepută în afara granițelor Uniunii. În contextul celor menționate, vom cita rezultatele unui studiu realizat de cercetătorii Erich Reigrotski și Nels Anderson cu privire la stereotipurile naționale despre francezi și germani și relațiile internaționale. Punând în discuție atât imaginea de sine, cât și imaginea altora despre națiunile menționate, autorii au ajuns la următoarele concluzii: „Germanii sunt văzuți ca fiind muncitori, practici, disciplinați, extrem de obiectivi, dominanți în relațiile cu alți oameni (popoare) și uneori brutali. În cadrul imaginii de sine Germanii acceptă majoritatea etichetărilor pozitive, dar le resping aproape în totalitate pe cele negative. Francezii sunt văzuți ca fiind prietenoși, simpatici, iubitori de viață, generoși, dar nu întotdeauna practici, artistici, deschiși și sociabili. De cealaltă parte ei sunt numiți leneși sau ocolitori ai muncii grele, impulsivi, temperamental, dificili, dezordonați, certăreți și nu întotdeauna curați. Francezii acceptă majoritatea termenilor pozitivi și câțiva negativi” [22]. Observăm că etichetările pozitive predomină, totuși,

asupra celor negative, iar imaginea celor două țări pe arena internațională este, în fiecare caz, una puternică, preponderent pozitivă. Pentru majoritatea țărilor europene care nu sunt membre ale UE, dar care se înscriu în lista celor prezente în procesul de integrare europeană, imaginea comunitară se apropie foarte mult de portretul Franței și al Germaniei. În ceea ce privește alte țări europene, cu o imagine conturată și recunoscută de masele largi, prezentăm în continuare concluziile altor cercetători care au studiat fenomenul. Așadar, în opinia lui K.E. Boulding, „să fii un Englez înseamnă să fii conștient de 1066 și tot ce înseamnă aceasta,... sau de 1776 și tot ce înseamnă aceasta” [23], adică înseamnă să fii mândru de ceea ce ești și recunoscător istoriei pentru ceea ce ți-a dat. Într-un alt studiu, realizat de cercetătorul Paul Ilie, găsim referințe la națiunea spaniolă care este caracterizată astfel: „...Spaniolii sunt gravi, circumspecți, secretoși, sobri, dar sunt acuzați de a face inutile aceste calități prin lenea lor; de asemenea, li se reproșează orgoliul și mândria” [24]. Cu referiri la fel de pertinente la imaginea de țară, sau la stereotipurile create în mintea oamenilor despre alte câteva țări europene, vine cercetătoarea Giovanna Dell Osto, care precizează că „nu toți Scoțienii sunt zgârciți și prea cumpătați, ei nu aleargă toți în jurul fustanelor și nici nu cântă toți la cimpoi. Nu toți Elvețienii sunt bancheri și nici nu-și petrec tot timpul escaladând munții. Iar Vienezii au alte lucruri de făcut în afară de a dansa valsuri” [25]. Totuși, anume acestea sunt imaginile pe care le avem despre Scoția, Elveția și Austria, chiar dacă, susține Giovanna Dell Osto, nu vorbim decât despre niște stereotipuri. Stereotipurile, însă, așa cum am menționat în studiul de față, reprezintă un element al imaginii de țară.

Deplasându-ne, sub aspect geografic, dar și din punctul de vedere al identității, în partea centrală, dar mai ales estică a continentului european, observăm o situație total diferită de cea din Europa de Vest. Aici sunt amplasate țările pe care istoria le-a defavorizat în nenumărate rânduri, al căror destin s-a aflat mereu la latitudinea ambițiilor și jocurilor de culise ale marilor puteri și al căror loc, drept și importanță pe harta europeană și pe arena internațională au trebuit demonstrate de fiecare dată, ca prima dată. Transformările care au avut loc în această parte a Europei și a lumii în ultimele decenii au readus în atenția publicului larg numele și dorințele, ambițiile, aspirațiile acestor țări, care încep să revină, deși foarte încet și uneori foarte nesigur, la locurile și rolurile care le aparțin. Referitor la identitatea țărilor din centrul Europei, Neumann consideră că „eforturile intelectualilor Cehi, Ungari și Polonezi, în anii 1980-1990, de a dezvolta o identitate central-europeană pentru popoarele lor, întâi pentru a scăpa de lanțurile care îi mărginea cu „Europa de Est”, precum și pentru a ușura drumul spre integrarea în instituțiile europene – UE și NATO – susțin teza precum că indivizii sau grupurile își asumă o identitate prin asocierea cu o altă entitate sau cu mai multe entități, accentuându-și diferențele de alții” [26]. Fiecare dintre cele trei țări separat ar fi reușit mai greu să-și atingă scopurile propuse într-un moment extrem de favorabil din punct de vedere istoric și conjunctural. Ideea de integrare europeană a reprezentat, astfel, consensul în jurul căruia și-au unificat forțele și au mers împreună. Factorul istoric și cel al amplasării geografice au avut rolul lor în acest proces, poate unul determinant sub aspectul creării unei identități central-europene mai mult sau mai puțin credibile și durabile. Ceea ce i-a ajutat pe central-europeni, dar și pe alte națiuni, să ajungă la performanțele incontestabile, vizibile astăzi, a fost, în opinia noastră, capacitatea lor de a-și păstra identitatea națională și, implicit, imaginea de țară, de națiune, până și în cele mai dificile momente din istoria lor. În acest context aducem în calitate de argument opinia lui K.E. Boulding, la care subscriem în totalitate. Autorul consideră, pe bună dreptate, că „Polonezii au rămas Polonezi timp de 125 de ani de divizare între Germania, Austria și Rusia. Finlandezii și-au păstrat identitatea națională timp de 800 de ani, de regulă străină, și Evreii, timp de aproape 2000 de ani de dispersare. Dacă o națiune pierde teritoriul ocupat de o populație cu care nu are nimic în comun, este cu mult mai puțin dăunător și dureros decât pierderea teritoriului locuit de o populație loială și binevoitoare. Astfel, Turcia, considerată „bolnava Europei” („sick man of Europe”), atâta timp cât și-a menținut imperiul eterogen, a asistat la o reînnoire substanțială a sănătății națiunii, deși smulsă de la imperiul său și împinsă înapoi la harta relativ omogenă a Anatoliei. În acest caz pierderea unui imperiu care nu cuprindea elementul afecțiunii a fortificat unitatea națională” [27]. Deși, de exemplu, „Polonia, începând cu perioada Iluminismului, a fost stereotipizată de către vecinii săi vestici și scandinavi prin expresia „Polish Wirtschaft”, o expresie intraductibilă, care literal ar însemna „economie poloneză” și care semnifică o stare generală de haos și lipsa planificării acesteia” [28], atâta timp cât națiunea rămâne intactă, atât cât permit circumstanțele istorico-politice, atâta timp cât coeziunea națională are capacitatea de a fi mai puternică decât încercările de a o dispersa. Orice națiune se poate ridica și continua sau o poate lua de la capăt, așa cum au făcut Polonezii, Cehii, Ungarii, Românii, dar și Germanii, după tragicul capitol istoric în care numele lui Adolf Hitler era asociat cu țara. Revenind la Finlanda, o țară

care nu are nevoie de prezentare, aceasta și-a construit și a reușit să păstreze și să fortifice imaginea sa de țară europeană prin eforturi aparent simple, folosind legea și principiile democrației. În felul acesta, Finlanda este țara cu cea mai liberă presă nu doar din Europa, dar din întreaga lume (conform clasamentului RSF, 2002, 2003, 2006, în 2004 și 2005 plasându-se pe locul 2 după Danemarca), și cea pe care o asociem cu brandul Nokia, cunoscut și utilizat de tot mapamondul. De asemenea, „acordurile de la Helsinki, de exemplu, vor asocia pentru totdeauna acest oraș cu o imagine pozitivă în calitate de barometru al drepturilor omului” [29], aspect care se proiectează pozitiv și asupra imaginii de țară a Finlandei.

Identitatea central-europeană, sau unitatea, consensul la care au ajuns țările în vederea atingerii unor obiective comune, a funcționat și a ajutat actorii internaționali implicați să ajungă acolo unde și-au propus. În anul 2007, atât Finlandezii, cât și Polonezii, Cehii, Ungarii, Românii și Bulgarii, sunt membri cu drepturi depline ai Uniunii Europene și ai NATO, participând, alături de alte națiuni europene, la procesul de construire și consolidare a unei identități comune. Statele din centrul și nordul Europei, deși mai vulnerabile decât cele vestice în ceea ce privește imaginea de țară și identitatea, sunt totuși mai bine poziționate la acest capitol decât cele din Est. Estul, pe de altă parte, în a cărei componență includem și cele două recente membre ale UE, România și Bulgaria, continuă să ia note joase la capitolul identitate, libertate, dezvoltare economică, determinare, conștiință națională și imagine. În procesul abordării relațiilor Est-Vest se merge, deocamdată, pe același „stereotip al națiunilor vestice ca fiind dominate de raționalitate, iar cele din estul continentului ca fiind aruncate în imaginea iraționalității” [30]. Iraționalitatea la care se referă autoarea nu este, în opinia noastră, doar un stereotip, ci o realitate dictată de conjunctura geopolitică, social-economică, de tranziția perpetuă pe care o traversează o serie de state estice după destrămarea URSS și după căderea comunismului în Europa. Clasa politică care s-a perindat la conducerea tinerelor democrații, compusă de multe ori din exponenții vechii ideologii, adaptați peste noapte la noile realități, nu a putut fi ghidată de rațional din primele momente ale noii etape istorice, debusolată fiind de schimbările radicale, neașteptate, la care a asistat. În plus, în Europa de Est și de Sud-Est problema identității, a naționalității și a naționalismului fac sarcina imaginii și a procesului de integrare europeană extrem de dificilă. Să nu uităm că „o națiune, în Europa de Est, nu este o „țară”” [31], teză cu care suntem în totalitate de acord. În acest sens și imaginea de țară diferă de imaginea unei națiuni în Europa de Est. În procesul de globalizare la care asistăm astăzi, iar la nivel regional în procesul de integrare europeană, statele, dar și națiunile din sud-estul Europei se confruntă cu o serie de probleme pentru care nu au soluții. Ideea națională, identitatea, liantul despre care aminteam în cazul statelor din centrul continentului este foarte slab, sau lipsește cu desăvârșire în cazul țărilor din Est și Sud-Est. Cercetătoarea Katherine Verdery, în lucrarea sa *Beyond the nation in Eastern Europe*, scrisă în anul 1994, punctează o teză interesantă despre conceptul de națiune și despre ideea națională a țărilor din Est. Aceasta din urmă sună în felul următor: „Ideea națională devine un pretext pentru a discuta diverse probleme politice, cum ar fi: ar trebui noile guverne să atragă capitalul străin, sau aceasta este o „vindere a națiunii”, ar trebui ele (guvernele estice) să copieze căile vestice (democrație, proprietate privată și piețe), sau aceasta este o trădare a „esenței națiunii”?.. națiunile din fostul bloc sovietic își creează, din nou, statele, furnizând simboluri legitime pentru a reconstitui un centru politic” [32]. Venind dintr-un sistem totalitar, socialist, aproape comunist, în care conceptele de „economie de piață”, „capitalism”, „proprietate privată”, „idee națională”, „identitate” sau „democrație participativă” erau tabu, noile state independente din estul și sud-estul Europei, entuziaste la începutul anilor '90 ai secolului XX în ceea ce privea viitorul lor, deși nu toate, au dat repede garda jos, dovedindu-se incapabile de a face față condițiilor dure de existență, de afirmare și de menținere în lumea nouă pe care o descopereau. Când afirmăm că nu toate statele din fosta URSS au rămas încremenite în tranziție, ne referim, în primul rând, la statele baltice, care, pe lângă faptul că „au jucat un rol de start în drama dezintegrării URSS” [33], „pentru mulți cetățeni sovietici au reprezentat întotdeauna „Vestul”” [34]. Cele trei republici baltice sunt astăzi membre ale Uniunii Europene și NATO și, deși nu au nivelul de dezvoltare economică și de trai ca al altor state din Uniune, standardele estoniene, letone și lituaniene lasă restante, sub toate aspectele, țări precum Republica Moldova sau Georgia, deși în anii 1989-1990 au pornit de la aceeași linie de start. Și acolo conceptele de identitate, idee națională, limbă și istorie au fost foarte puternic utilizate în numele unui scop comun, iar coeziunea socială și mobilizarea în jurul ideii de integrare europeană, dar mai ales de îndepărtare definitivă de Federația Rusă, i-au transformat pe baltici în actori și participanți la dezbaterea privind existența și/sau crearea unei identități comunitare în cadrul UE. La aproape două decenii de la destrămarea Uniunii Sovietice, neacceptând statutul de membri ai CSI și mergând ferm și sigur spre structurile euroatlantice, Estonia,

Letonia și Lituania nu sunt doar trei state din Europa de Nord-Est, cu frontiere bine determinate și membre ale UE, ci și 3 națiuni care și-au (re)găsit locul pe harta continentului european. De foarte multe ori analiștii și politicienii compară evoluția și performanța la care au ajuns statele baltice cu situația altor țări din regiune care au avut rezultate mult mai scăzute.

Europa de Est și de Sud-Est rămâne, în felul acesta, o zonă dificilă din punctul de vedere al dezvoltării, al stabilității, dar și al aspirațiilor de integrare europeană. Delimitarea frontierelor, reminiscentele trecutului, dilemele privind națiunile rămân probleme fundamentale care încetinesc procesele de dezvoltare a țărilor din regiune. În plus, interesele geopolitice ale Federației Ruse continuă să se mențină, în pofida faptului că de aproape două decenii nu există nici o stipulare legală și morală care ar permite acest lucru. Estul Europei depinde de Rusia din punct de vedere economic, în special energetic, în proporții mari, ajungând chiar la 100%, lucru care îl face vulnerabil în fața oricărui șantaj, amenințare sau cerere. Dacă adăugăm la toate acestea lipsa unei idei naționale puternice, a unei identități (de ce nu? – comune, cum a fost cazul țărilor din Europa Centrală la începutul anilor '90) a statelor din regiune, înțelegem de ce ultimele s-au pomenit în situația actuală. Cercetătoarea Katherine Verdery, referindu-se la problema națiunilor din statele est-europene, compară Europa de Est cu un ring de box în care lupta adevărată poate începe oricând. Ea subliniază că „ceea ce face din Europa de Est un adevărat ring de box este combinația unor procese care se dovedesc a fi trans-statale și trans-etnonaționale, în care conflictele caracteristice grupurilor naționale trec peste granițele politice și sporesc posibilitatea unui război între statele suverane” [35]. Sensibilitatea și fragilitatea încă foarte pronunțate ale tinerelor democrații din estul continentului european le menține atât la chereumul Federației Ruse, cât și relativ departe de un proces de integrare europeană eficient și veritabil.

În felul acesta, este într-adevăr dificil să concepi o identitate europeană comună tuturor statelor de pe continent, în condițiile în care „partea de vest schiopătează în ideea unei unificări, în timp ce jumătatea de est este obsedată de frontiere și de fluxurile de imigranți” [36]. În plus, dimensiunea europeană în sine este percepută în mod diferit de la țară la țară. Spre exemplu, atât Ucraina, cât și Georgia, Republica Moldova și Belarus, sunt, din punct de vedere geografic, țări est-europene. Nici una dintre ele nu este, deocamdată, membră a Uniunii Europene, iar Belarus nu este parte nici a Consiliului Europei. Toate statele menționate și-au declarat deschis intenția de a merge pe calea integrării europene, cu excepția Republicii Belarus, care consideră parteneriatul, și poate chiar uniunea Rusia – Belarus, alegerea optimă pentru viitorul său. Pentru nici una dintre aceste state nu a fost fixată o dată la care ar putea adera la UE, dar relațiile fiecărui stat cu Uniunea sunt reglementate de anumite acorduri, planuri de acțiuni sau strategii. Analiștii, politicienii, politologii și futuriștii se întrec în prognoze și speculații privind ordinea în care statele menționate vor adera la UE, la acestea fiind adăugate și țări ca Armenia sau Azerbaidjan, dar Bruxelles-ul oficial își prezintă reticențele în mod diplomat. „În mod mai mult speculativ, puncta Ray Hudson în anul 2000, s-a sugerat că unele state din CSI (Armenia, Azerbaidjan, Georgia, Moldova și Ucraina) pot intra (în UE), numai că extinderea UE va trebui să se oprească undeva” [37]. În anul 2007, după ce am asistat la cea mai mare extindere din istoria Uniunii Europene (10 state în 2004), precum și la extinderea de la 1 ianuarie 2007, dată de la care UE nu mai este nici a celor 15, nici a celor 25, ci a celor 27, putem afirma că, în cel mai bun caz, după integrarea Croației și, posibil, a Turciei, extinderea UE se va fi oprit „undeva”. Undeva la granița cu Republica Moldova, undeva lângă ultima dictatură din Europa, Belarus, undeva aproape de Ucraina, o țară mare ca teritoriu, declarată oficial una pro-europeană, dar încă măcinată puternic de dilema est-vest, încă nesigură pe sine și încă victimă a nesfârșitelor crize interne.

În cazul Republicii Belarus, suntem de acord cu Stephen R. Burant, care, într-un studiu al său în care compară națiunile ucraineană și bielorusă după destrămarea URSS, sugerează că „are o identitate națională slabă” [38], că „după 1990 Ucraina a demonstrat un mai mare interes în a stabili identități europene și central-europene pentru sine decât Belarus. Ucraina posedă o conștiință națională mai puternică” [39], precum și cu afirmația aceluiași autor conform căreia „pentru elitele ucrainene, cel puțin până la mijlocul anului 1994, Rusia simboliza Asia și o identitate imperială” [40]. Pe de altă parte, însă, ambele state au urmat politici slabe de europenizare și de integrare europeană, mulți ani după declararea independenței pe arena europeană și internațională. Deosebirea primordială dintre ele constă în faptul că Ucraina, în special începând cu anul 2004, când puterea a fost preluată, cu mult efort și cu multe consecințe nefaste țării și poporului, de către forțe adepte ale integrării, duce o politică de integrare în structurile euroatlantice; iar Republica Belarus se află de 17 ani sub conducerea aceluiași om, ostil oricărei inițiative și idei de integrare într-o structură europeană sau

euroatlantică. Imaginea celor două țări este opusă astăzi în ceea ce privește aspectul integrării europene, dar nu diferă în mod esențial în linii generale în ochii europenilor din vestul continentului, așa cum imaginile celorlalte țări din Est sunt asemănătoare. Deși problemele, dificultățile, particularitățile statelor sunt altele, diferența dintre Georgia, Moldova, Ucraina sau Armenia este aproape insesizabilă pentru elitele, dar mai ales pentru popoarele din Vest. „Estul” se prezintă ca o marcă, un stereotip și o imagine preponderent negative ale țărilor din Est. „Estul” este eticheta comună a unor state extrem de diferite din toate punctele de vedere, iar profilarea clară a imaginii unei țări separate se dovedește a fi un proces dificil. „Estul”, asemeni „Balcanilor”, reprezintă catalogarea comună și simplistă de care încearcă să scape majoritatea noilor democrații, căutându-și locul și rolul pe continentul european. Cea mai răspândită, și deocamdată cea mai eficientă metodă de a face acest lucru este procesul de integrare europeană, în care s-ar părea că nu contează identitatea națională și imaginea, de vreme ce Uniunea luptă pentru o identitate și o imagine comune, teză absolut greșită, din punctul nostru de vedere.

De rând cu țările estice ale Europei, o altă parte a continentului, catalogată adesea în termeni nu tocmai pozitivi, sunt Balcanii, o regiune des și greu încercată de războaie și conflicte interetnice. Maria Todorava, care a investigat timp îndelungat imaginea Balcanilor în Vest remarcă faptul că „în secolul 20 balcanizarea înseamnă parcelizarea unităților politice mari în unele mici, sinonim cu revenirea la trib, înapoiere, barbaritate. În manieră similară cu cea a Orientului, Balcanii au devenit „Ceilalți” ai Europei” [41]. În continuarea aceleiași idei, Ljiljana Šarić, cercetătoare din Balcani, punctează că „imaginea Balcanilor din perspectiva vestică a unificat două concepte: conceptul unui loc sălbatic, violent și nepolitic și conceptul unui loc mistic... Războaiele din fosta Iugoslavie au contribuit la extinderea unor prejudecăți și stereotipuri negative vizând această regiune. Iugoslavia a devenit în ochii vesticilor cea mai întunecoasă parte a Europei, a fost asociată cu sângele și cu violența.....Balcanii sunt antipodul Europei..... Balcanii sunt asociați cu un scop negativ, indezirabil, iar Europa – cu unul pozitiv, dezirabil” [42]. Din cele menționate putem conchide că imaginea țărilor din Balcani în Vest este chiar mai negativă decât cea a statelor din estul Europei. Menționăm, însă, că însăși denumirea de Balcani este una controversată și neclară. În ultimele decenii Balcanii sunt sinonimul războaielor din fosta Iugoslavie, tocmai de aceea regiunea este asociată în Vest cu elemente negative. Într-o definiție mai mult sau mai puțin acceptată în Occident privind țările care aparțin Balcanilor se susține că acestea ar fi: Albania, Bosnia și Herțegovina, Bulgaria, Grecia, Muntenegru, Republica Macedonia, România, Serbia, Turcia (partea europeană), în această listă uneori fiind incluse Croația și Slovenia. În felul acesta, observăm că Balcanii reprezintă, de fapt, aceleași țări din Est, dar și din Sud-Est, unele dintre ele membre ale UE, state independente și suverane, care au ales calea integrării europene și pe cea a prosperității prin depășirea neînțelegerilor și a conflictelor. Este adevărat, de asemenea, și faptul că de multe ori, pentru a evita imaginea negativă pe care o provoacă cuvântul „Balcani”, în locul lui este folosită expresia „Europa de Sud-Est”, pentru a desemna aceeași regiune, doar că în acest caz țărilor menționate li se mai alătură Republica Moldova și Ucraina. Nu putem afirma că imaginea „Europei de Sud-Est” diferă radical în ochii vesticilor de cea a „Balcanilor”, dar, dintr-o comoditate psihologică, primul termen este preferat celui din urmă, asociindu-se cu ceva mai puțin barbar, sângeros și periculos. „Balcani” reprezintă, la fel ca și „Est”, o etichetă pe identitatea și imaginea țărilor din această regiune, care contribuie la frânarea proceselor de reafirmare, dar și de integrare europeană a acestora. Detronarea acestei etichete și construcția unor imagini noi, pozitive, necompromise, reprezintă acum o provocare primordială pentru statele din această parte a Europei.

În cazul părții de Est și de Sud-Est a Europei, inclusiv Balcanii, imaginea de țară funcționează, deocamdată, în defavoarea statelor, aceasta fiind o consecință a conjuncturii istorice și geopolitice în care s-au aflat acestea de-a lungul mai multor secole. Imaginea lor înseamnă astăzi imaginea întregii regiuni, aceasta din urmă fiind puternic generalizată și stereotipizată. Chiar dacă majoritatea statelor au avansat suficient de mult și s-au plasat bine pe linia de start în procesul de integrare europeană (România, Bulgaria, Grecia, Slovenia sunt membri ai Uniunii Europene, iar Croația și Turcia sunt candidați la aderare), discrepanța între acestea și vestul continentului rămâne una covârșitoare și lacunele de imagine – foarte importante. În acest context, nu vedem cum am putea vorbi despre existența unei identități sau a unei imagini comunitare bine conturate, precum și a unei imagini europene distincte, clare și precise.

Așadar, în urma celor expuse putem concluziona că în Europa anului 2007 nu există o identitate europeană clară și definitorie, așa cum nu există nici identitatea numită de noi în acest studiu *comunitară*, adică în interiorul Uniunii Europene, deși tendința organizației de a profila o astfel de identitate nu poate fi contestată sau

neglijată. Imaginea Europei și a Uniunii Europene este generalizată, superficială și bazată în mod primordial pe imaginile statelor mari și puternice din punct de vedere politic și economic de pe continent și din interiorul Uniunii Europene, care, de altfel, coincid. Identitatea fiecărui stat în parte contează, aparent, în procesul de integrare europeană, sub lozinca diversității popoarelor europene, dar, în realitate, această identitate este pusă în umbră în condițiile în care se luptă pentru o identitate comună.

Pe de altă parte, imaginea de țară este un element de bază în contextul procesului de integrare europeană, proces care întrunește astăzi majoritatea statelor de pe continent. Dacă în cazul unor state, preponderent al celor din vestul Europei, imaginea de țară funcționează în favoarea lor, indiferent de procesele în care se implică și de deciziile pe care le iau, atunci în cazul statelor din estul și sud-estul continentului imaginea fiind creată nu în baza unor strategii bine elaborate, ci în baza conjuncturii istorice și geopolitice, lucrurile se prezintă în manieră contrară. Faptul că procese de genul celui de integrare europeană există și tentează, provoacă tot mai multe state europene, ca teritoriu sau ca vocație, demonstrează că regiunea de pe mapamond numită Europa a ajuns la o maturitate istorică demnă de apreciat, iar colaborarea și parteneriatul dintre state a luat, cu mici excepții, ferm locul războaielor și al neînțelegerilor. Aceasta la nivel general, precum și în calitate de teze principale în discursurile oficiale ale liderilor europeni. Noi mai rămânem însă la părerea a doi cercetători chinezi care menționau într-un studiu că „relațiile interstatale ar trebui privite ca un tot unitar în care unul sau câteva state nu pot prospera în timp ce alte țări pier” [43]. Și aceasta în condițiile în care nu contestăm și nici nu neglijăm eforturile sincere și conjugate ale tuturor statelor europene de a construi o identitate și o imagine comune, comunitare, clare, precise, cu adevărat definitorii, aproape de fiecare stat și de fiecare cetățean european. Imaginea europeană și cea comunitară de țară se prezintă, deocamdată, *de iure*, în calitate de concept axiologic și chiar ideologic, în raport cu imaginea SUA, dar nu este nici definită și nici confirmată *de facto* de realitate. Este un concept general și generalizat care trimite preponderent la statele-lider din Europa și UE, dar și unul pentru care se depun eforturi ca să se transforme într-o realitate incontestabilă.

Referințe:

1. Bărbulescu I.Gh. Uniunea Europeană. Aprofundare și extindere. Cartea I. De la Comunitățile Europene la Uniunea europeană. - București: Trei, 2001, p.41.
2. Ibidem.
3. Ibidem, p.43.
4. Hudson R. One Europe or many? Reflections on becoming European // Transactions of the Institute of British geographers. New Series. - 2000. - Vol.25. - No4. - P.414.
5. Ibidem, p.417.
6. Ibidem, p.418.
7. Ibidem, p.420.
8. Ibidem, p.419.
9. Šarić L. Balkan Identity: Changing self-images of the South Slavs // Journal of multilingual and multicultural development. - 2004. - Vol.25. - No5&6. - P.405.
10. Hudabiunigg I. The Otherness of Eastern Europe // Journal of multilingual and multicultural development. - 2004. - Vol.25. - No5&6. - P.380.
11. Hudson R. One Europe or many? Reflections on becoming European, p.409.
12. Hudabiunigg I. The Otherness of Eastern Europe, p.380.
13. Šarić L. Balkan Identity: Changing self-images of the South Slavs, p.394.
14. Ibidem, p.391.
15. Boulding K.E. National images in international systems // The Journal of Conflict Resolution. - 1959. - Vol.3. - No2. - P.121.
16. A critical study of „representing other”: The case of SARS coverage on Vietnam and China by western-led English media in five countries, p.5.
17. Hudabiunigg I. The Otherness of Eastern Europe, p.386.
18. Dell Osto Giovanna. „We are all Americans!”: a historical perspective on the evolution of discourses of America in Western European newspapers before and after September 11, 2001 // Conference Papers-International Communication Association; 2003 Annual Meeting; San Diego, CA, p.5.
19. Heath R. Low involvement processing-a new model of brand communication // Journal of Marketing Communications. - 2001. - No7. - P.29.
20. Blanton Sh.L. Images in conflict: the case of Ronald Reagan and El Salvador // International Studies Quarterly. - 1996. - Vol.40. - No1. - P.32.

21. Eli A., First Anat. Media. Power and Palce Image: ways of construting the periphery as the „other” // Conference Papers-International Communication Association, Annual Meeting. - New-York, 2005, p.2.
22. Reigrotski E., Anderson N. National Stereotypes and foreign contacts // The public opinion Quarterly. – (1959-1960). - Vol.23. - No4. - P.527-528.
23. Boulding K.E. National images in international systems // The Journal of Conflict Resolution. - 1959. - Vol.3. - No2. - P.122.
24. Ilie P. Exomorphism: cultural bias and the French image of Spain from the War of Succession to the Age of Voltaire // Eighteenth–Century Studies. - 1976. - Vol.9. - No3. - P.377.
25. Dell Osto Giovanna. „We are all Americans!”: a historical perspective on the evolution of discourses of America in Western European newspapers before and after September 11, 2001 // Conference Papers- International Communication Association; 2003 Annual Meeting. - San Diego: CA, 2003, p.5.
26. Burant St.R. Foreign policy and national identity: a comparison of Ukraine and Belarus // Europe-Asia Studies. - 1995. - Vol.47. - No7. - P.1125.
27. Boulding K.E. National images in international systems, p.124.
28. Hudabiunigg I. The Otherness of Eastern Europe, p.372.
29. Giffard C.A. and Rivenburgh N.K. News Agencies, national Images, and Global Media Events // Journalism & Mass Communications Quarterly. - 2000. - Vol.77. - No1. - P.8.
30. Hudabiunigg I. The Otherness of Eastern Europe, p.372.
31. Verdery K. Beyond the nation in Eastern Europe // Social Text. - 1994. - No38. - P.3.
32. Ibidem, p.13.
33. Muiznieks N.R. The influence of the Baltic popular movements on the process of Soviet desintegration, p.19.
34. Ibidem, p.20.
35. Verdery K. Beyond the nation in Eastern Europe, p.10.
36. Ibidem, p.17.
37. Hudson R. One Europe or many? Reflections on becoming European, p.411.
38. Burant St.R. Foreign policy and national identity: a comparison of Ukraine and Belarus, p.1132.
39. Ibidem, p.1140.
40. Ibidem, p.1137.
41. Šarić L. Balkan Identity: Changing self-images of the South Slavs, p.390.
42. Ibidem, p.396.
43. Wang J., Lin Z. Chinese perceptions in the Post-Cold War era: threee images of the United States // Asian Survey. - 1992. - Vol.32. - No10. - P.916.

Prezentat la 15.10.2007